

MONSTERS AS ALTERITY, DIVERSITY AND IMPERIAL POWER

Alexandru Ionașcu
PhD Student, University of Craiova

*Abstract: This study focuses on images of alterity in Pliny's *Naturalis Historia*, the 1st century encyclopaedia that comprises information on geography, peoples, zoology, medicine, astronomy, mathematics and it represented the pinnacle of knowledge during Antiquity and it was widely quoted during the Middle Ages. Pliny's encyclopaedia comprises thirty-seven and in the seventh book he writes about whole monstrous nations, what has been called the monstrous races, some of them dispersed in other parts of his book that deal with nations and settlements. In presenting races like headless-less men with eyes on their chests, called the blemmyes, Pliny shows us a type of alterity devoid of spirituality, fantastic as though it may be, placing the text within a tradition where monsters are wonders of nature meant not only to amuse readers, but, more important, to showcase nature's inexhaustible propensity for innumerable creations, variations of men, women, animals and everything in between.*

Key words: alterity, encyclopaedia, monstrous races, secular, wonders of nature.

Introducere

În secolul I e.n., autorul roman Plinius (Gaius Plinius Secundus – 23-79) redactează o vastă enciclopedie în urma lecturării, conform propriilor sale cuvinte din dedicația către Flavius Vespasianus, a peste două de lucrări aparținând a o sută de autori, marea majoritate a acestor texte consultate fiind în prezent pierdute. Informațiile acoperă dintre cele mai diferite domenii, de al atmosfera terestră, cartografia Imperiului Roman, vietăți acvatice, botanică, pietre prețioase, tratamente pentru chelie și, în cartea a șaptea, care cuprinde informații despre antropologie și anatomie umană, fragmente despre ființe alteritare, atât ca aspect corporal, ci și ca organizare socială. Deși în enciclopedia sa în 37 de cărți acoperă aproape toată lumea cunoscută în acel moment de romani, Plinius nu a călătorit în locurile descrise, cu atât mai puțin în țări îndepărtate ca India și Etiopia. Acest articol va discuta despre ființele cu aspect monstruos din cartea a șaptea, care au fost interpretate prin diverse abordări și ideologii, de la conservatorismul filosofiei canonic-occidentale a lui Cătălin Avramescu la feminismul marxist al activistei Silvia Federici, și preluate de tradiția medievală și renescentistă.

1. Alteritatea pliniană

În cartea a cincea din *Naturalis Historia*¹, Plinius Maior scrie că în partea inferioară a Africii trăiesc populații precum atlanții care nu se adresează după nume și visează diferit față de restul oamenilor; apoi, troglodiții locuiesc în peșteri și se hrănesc cu „carne de șarpe”, dar, și mai

¹ Plinius, *Naturalis Historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate. Volumul I – Cosmologia. Geografia*, traducere de Ioana Costa și Tudor Dinu, ediție îngrijită, prefață și note de Ioana Costa, indice și note lingvistice de Tudor Dinu, Polirom, 2001.

neobișnuit, nu posedă vorbirea articulată, ci comunică șuierând unii la alții. Garamanții din aceeași zonă cu cunosc căsătoria monogamă și practică o sexualitate liberă („trăiesc în devălmășie cu femeile lor”), gamfasanții stau doar dezbrăcați, nu se pot implica în lupte armate și nu interacționează cu nimeni din afara comunității lor. Dar dacă în cazul unor populații precum garamanții și gamfasanții alteritatea se poate explica prin diferențe culturale, în paragraful 46 din aceeași carte sunt menționate ființe care ies complet din lumea verosimilului: blemii nu au capete și ochii le sunt plasați pe piept, la fel și gura, himantopozii se deplasează târându-se, în timp ce despre satiri se menționează că au uman doar chipul. Cu toate acestea, tonul folosit de Plinius Maior în descrierea acestor ființe pare a trăda scepticismul, autorul roman scriind despre blemi că „se povestește”, la fel și despre atlanți, anume că „dacă trebuie să credem ceea ce se povestește”. Însă, alături de aceste ființe hibrid, om animal, sau cu o anatomie cu lipsuri (precum regele cu un singur ochi în mijlocul frunții), există și comunități a căror diferență se reduce la cultură, anume pamfagii omnivori, o comunitate de antropofagi care se hrănesc, evident, cu carne de om și alteritatea culturală devine evidentă în fragmentul în care autorul latin scrie că „o parte dintre etiopieni” au o dietă limitată doar la speciile de insecte precum lăcustele. Însă cele mai multe informații despre națiuni monstruoase apar în cartea a șaptea din enciclopedia pliniană

La începutul cărții a șaptea, Plinius Maior scrie că informațiile sale vor avea în prim-plan omul, care pare a fi privilegiat de natură prin faptul că se află în vârful ierarhiei naturale și domină celelalte specii de animale, însă hegemonia umană întâmpină și obstacole și nu este lipsită de anumite dezavantaje. În primul rând, enciclopedistul observă că oamenii, spre deosebire de animale, sunt lipsită de o îmbrăcămintă înăscută, nașterea lor este urmată de o dezvoltare lentă deloc lipsită de suferință: omul, ființa din vârful ierarhiei naturale, își începe viața în neputința copilăriei. Spre deosebire de animale, a căror dezvoltare este rapidă, în cazul oamenilor, dificultățile copilăriei și timpul prelungit până la viața adultă li se adaugă, observă Plinius, și imposibilitatea de-a învinge sau evita nenumăratele boli care îi chinuie, limite care adaugă un ton pesimist, cu accente antinataliste, la începutul cărții a șaptea: „De aceea au existat mulți care au socotit că lucrul cel mai bun este fie să nu te naști, fie să mori cât mai repede.” Tonul existențialist continuă în același paragraf când sunt menționate o serie de turpitudini umane, ca tristețea, lăcomia, superstițiile și o aplecare spre diferite forme de exces prezente în toate părțile corpului. Omul este singura specie din rândul animalelor care își conștientizează moartea și își imaginează o continuitate postmortem: „doar el se îngrijește de mormânt și chiar de ceea ce va fi după el.” Condiția umană înseamnă o viață bântuită de fragilitate, presiunea fricilor și a dorințelor care culminează în răbufnirea furiei. Încheind deosebirile dintre om și animale, Plinius Maior opinează că nu există o concordie între oameni: dacă animalele se așteaptă la pericolele venite din partea celorlalte specii de animale, principalul pericol cu care se confruntă omul vine din partea celorlalți oameni – „Însă, pe Hercule, omului îi vin cele mai multe rele din partea omului.”

Înainte de-a prezenta ființele diferite, Plinius Maior pregătește cititorul scriind că va descrie tradiții, a căror multiplicitate este la fel de greu de cuprins precum este numărul foarte mare de comunități umane, însă va prezenta descrierile unor populații care trăiesc „departe de mare” și deosebirile acestora vor provoca uimirea cititorilor care nu cunosc zonele cele mai îndepărtate. Pentru enciclopedistul latin, diversitatea este mare nu doar în privința culturilor și între specii de animale, ci chiar și doi oameni pot fi diferiți: „...faptul că există atâtea graiuri, atâtea limbi, o asemenea varietate de dialecte, încât un străin aproape că nu este tot om în ochii unui alt străin.”(p.

26) În paragraful următor, Plinius Maior îi prezintă pe vecinii nordici ai sciților, arimaspii, citându-l pe Herodot, care susținea că arimaspii ciclopi se luptau cu grifonii („o specie de animale zburătoare”) pentru a le fura grifonilor aurul extras de ei din subteran. De asemenea, ni se mai amintește că există multe triburi care practică antropofagia. Dincolo de triburile sciților antropofagi, într-o vale dintr-un munte numit Imauus trăiesc oameni foarte rapizi, dar care au „talpa întoarsă înapoi și interacționează cu animalele sălbatice. Despre acești oameni, Plinius citează mărturia unui oficial din suita lui Alexandru cel Mare care susținea că respectiva populație nu doar se amesteca printre animalele sălbatice, dar putea respira exclusiv în mediul propriu și călătoria le era imposibilă. O altă sursă citată, Plinius scrie despre sauromați care pot trăi hrănindu-se doar „o dată la trei zile”. Un alt colportator este amintit pentru informația despre oamenii numiți psylli, ale căror corpuri secretau otravă menită a-i proteja împotriva șerpilor, însă foloseau această otravă și pentru a testa fidelitatea soțiilor, șerpii ucigând copiii născuți din adulter (p. 27). Oamenii ale căror corpuri secretau otravă au fost uciși de nasamoni și dincolo de nasamoni trăiesc androginii care fie au contact sexual folosind ambele sexe, fie, și aici Plinius îl citează pe Aristotel, au „sânul drept de bărbat, iar cel stâng de femeie”. Alte surse grecești citate de Plinius vorbesc de bărbați și femei cu câte două pupile în fiecare ochi. Dar și în cartea a șaptea din *Naturalis Historia*, Plinius menționează populații care se deosebesc doar printr-o alteritate culturală: hirpii din apropierea Romei merg pe lemn ars fără a se arde și sunt scutiți de „serviciul militar și de alte îndatoriri”.

Cele mai spectaculoase forme de alteritate se găsesc în locurile cele mai îndepărtate de centrul roman, anume în India. Aici, la marginile lumii cunoscute din secolul I e.n., enciclopedistul latin înfățișează o lume cu vegetație imensă, precum copaci peste care nu pot fi trase săgeți, semnificând măsura imensității acestor copaci, și vegetație luxuriantă caracterizată prin capacitatea de-a „adăposti” un număr foarte mare de oameni. Această vegetație poate susține și oameni cu talpa întoarsă și cu opt degete la fiecare picior; în munții din India trăiesc oameni cu cap de câine – cinocefali, care vor deveni faimoși în narațiunile medievale – și „lătrat” în loc de voce; o altă sursă greacă – un autor numit Ctesias – este citată de Plinius în legătură cu un trib ai cărui copii încărunțesc înainte de-a ajunge la vârsta adultă, apoi monocolii² și sciapozii au un singur picior prin care se deplasează sărind sau la a cărui umbră se adăpostesc pe timp de caniculă. Întorcându-ne în urmă, în cartea a patra, sunt descrise populații fantastice formate din oameni numiți hipopozii care au picioare de cal. Nu departe de sciapozii apar blemii „fără gât, care au ochii pe umeri”; în munții orientali din India”, satirii sunt, alternativ, bipezi și patrupezi, iar rapiditatea lor face ca doar satirii bătrâni și bolnavi să poată fi capturați. Printre națiunile nomade se află astomii, pe care Plinius Maior îi descrie, citându-l pe Megasthenes, ca pe niște ființe fără gură care trăiesc fără hrană, ci doar cu mirosurile extrase din flori și fructe. Homer este citat în legătură cu pigmeii care trăiesc în munții cei mai îndepărtați din India și se luptă cu cocorii. În privința pigmeilor, ființe de statură neobișnuit de mică, sunt citați clasicii: pentru Homer, pigmeii se luptă cu cocorii și le distrug cuiburile, în timp ce Aristotel susține că aceste ființe liliputane locuiesc în peșteri.

Urmează populații care ating vârste îndelungate, precum macrobii care trăiesc o sută patruzeci de ani și o altă populație, conform unei altesurse a lui Plinius, care trăiește o sută treizeci de ani și nu cunoaște bătrânețea, murind „în floarea vârstei”. Sursele lui Plinius Maior, Crates din Pergam și Ctesias, sunt unanime în denumirea data oamenilor longevivi – macrobi. (în greacă,

² Etimologia greacă *monos*, unul singur, și *colon* – „membru, picior”, deci oameni cu un singur picior (p.29).

macros – „lung” – și *bios* – „viață”). Tot în India, sursele grecești prezentate de Plinius vorbesc despre femei care nasc la vârsta de cinci ani și mor la opt ani, oameni cu cozi stufoase și alții care se „acoperă în întregime cu propriile urechi” (aceștia apar și încartea a patra și sunt numiți fanesieni). În privința populațiilor feminine fantastice, în cartea a șasea ni se spune că un neam numit sauromații ginococratumeni, din zonele locuite de sciți, este condus de femeile războinice cunoscute drept amazoane, „ginococratumeni” însemnând chiar bărbați conduși de femei (p. 178). Tot în aceeași carte a șasea enciclopedistul latin scrie că un general cartaginez numit Hanno că, în insulele Gorgade, trăiesc femei cu trupul acoperit de păr și foarte nemiloase cu bărbații, care au scăpat cu viață „mulțumită iuțelii lor”. Plinius Maior își avertizează cititorii că nu garantează veridicitatea tipologiilor umane despre care scrie, susținând că se bazează pe surse grecești din motivul că istorii greci s-au ocupat mai multă vreme de acest tip de geografie. Sunt menționate și populații care se remarcă printr-o longevitate ieșită din comun. Sursa Ctesias spune că panzii trăiesc două sute de aniși își încep tinerețea cu părul alb pentru ca la bătrânețe părul panzilor să devină negru. Alte surse citate de Plinius susțin că în India trăiesc oameni cu cozi stufoase care își folosesc urechile pentru a se acoperi complet. Dacă lăsăm în urmă alteritatea din zone îndepărtate ca India și Etiopia, Plinius Maior scrie despre „trăsături umane” date ca sigur și menționează nașteri monstruoase ce semnifică evenimente de rău augur: o sclavă naște un șarpe și rezultatul este declanșarea unui război (p. 31).

În exegeza clasică și medievală, ființele neobișnuite descrise de Plinius Maior sunt cunoscute drept „rase monstruoase”³ Cercetătoarea marxistă Silvia Federici, longevitatea raselor monstruoase în imaginarul occidental este relevantă pentru situația unor puteri occidentale aflate în zorii capitalismului și pregătite pentru justificarea colonizării prin demonizarea alterității: „Ca urmare, nu e surprinzător faptul că <modelele etnografice> cu care au intrat europenii în <noua epocă a expansiunii> au fost ideile de <canibal>, <infidel>, <barbar> și <rase monstruoase>[...]. Acestea au furnizat filtrul prin care misionarii și conchistadorii au interpretat culturile, religiile și obiceiurile sexuale ale popoarelor pe care le-au întâlnit.”⁴ Despre demonizarea străinului, inclusiv prin apelul la rasele monstruoase de la marginile lumii, și presupusa continuitate a unie civilizații iudeo-creștine, se va discuta mai departe. În cercetarea românească, primul care a scris despre rasele monstruoase este Cătălin Avramescu, în lucrarea sa din 2003 *Filozoful crud. O istorie a canibalismului*⁵ și Corin Braga, în studiul *De la arhetip la anarhetip*, a trecut în revistă tipurile de monstruos și schițează felul cum imaginarul antichității clasice este proiectat de conchistadorii spanioli asupra popoarelor din Americi⁶.

2. Marginile lumii

Dar cine sunt sursele pe care le citează Plinius, Ctesias și Megasthenes? Cei doi autori sunt primii învățați europeni care oferă mărturii despre viața socială, economică și religioasă din India. Ctesias era medicul personal al regelui persan Artaxerxes II, iar Megasthenes a fost trimis ca emisar la curtea regelui indian Chandragupta (în greacă Sandrocottos), în orașul Palimbotra (Pataliputra), dar nu se știe dacă a făcut una sau mai multe călătorii în India. Între cei doi autori este o distanță de

³ A se vedea John Block Friedman, *The Monstrous Races in Medieval Art and Thought*, Syracuse University Press, 2000.

⁴ Silvia Federici, *Caliban și vrăjitoarea. Femeile, corpul și acumularea primitivă*, București, Hecate, 2016, p. 346.

⁵ A se vedea *Filozoful crud. O istorie a canibalismului*, București, Editura Trei, 2016, pp. 106-116.

⁶ Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip*, București, Polirom, 2006, a se vedea capitolul *Rasele monstruoase ale Evului Mediu*.

un secol, Megasthenes trăind pe la sfârșitul secolului IV î.e.n.⁷ Megasthenes este primul autor occidental care a vizitat India (mai exact, valea Gangelui) și, pe baza informațiilor obținute în orașul Pataliputra, capitala lui Chandragupta (321-297 î.e.n.), și-a scris textul în patru cărți, primul studiu observațional despre India din literatura greacă, numită *Indica*. Din această carte s-au păstrat doar unele fragmente, dar acestea cuprind informații despre credințele brahmanilor, organizarea socială, fauna și clima din valea Gangelui.⁸ Deși este primul european care a călătorit în India și s-a întâlnit cu un monarh local, datele pe care le avem sunt puține, A.B. Bosworth plasează prezența sa la curtea lui Chandragupta în jurul intervalului 319-318 î.e.n. și crede că și-a scris *Indica* în jurul anului 310 î.e.n., o perioadă când campania lui Alexandru cel Mare din India fascina puternic.⁹ În ediția românească din 1971 a *Geografiei* lui Strabon, traducătoarea Felicia Vanț-Ștef plasa prezența lui Megasthenes în capitala lui Chandragupta (numit de greci Sandracottos) în intervalul 303-292 î.e.n.

În cartea a doua din *Geografia* sa, Strabon scrie că istoriile celor care au scris despre India nu sunt deloc demne de încredere și îl include, printre alții, pe Megasthenes: „Toți istoriografii care au scris despre India au fost, în ansamblul lor, niște mincinoși înrăiți, dar mai presus decât alții așa s-a dovedit Deimachos, iar după el Megasthenes, Onesicritos și Nearchos, precum și alții asemenea lor, care sînt niște buimaci.”¹⁰ Strabon respinge detaliile etnologice oferite de Megasthenes în cartea sa numită *Indica* (lucrare ce s-a păstrat fragmentar) și îl acuză că a alunecat în basme în mărturiile despre locuitorii din India în care a scris despre existența unor oameni numiți de Strabon „gură-lipsă”, cei cunoscuți lui Plinius ca astomi, ființe „fără-nări”, cu un singur ochi (monocolii lui Plinius) sau cei cu labelle întoarse. În aceeași logică, Strabon respinge, în cartea a XV-a, existența unor ființe monstruoase precum oamenii care își folosesc urechile pe post de așternut (numiți erotoceți de către Strabon), la fel cum respinge și existența celorlalte ființe monstruoase din catalogul lui Megasthenes: „Povești asemănătoare înșiră și despre erotocleți sau clăpăugi, despre sălbatici și monștri.”¹¹ Tot lui Megasthenes îi reproșează drept ficțiune faptul că a reactualizat tema homerică a pigmeilor care se luptă cu cocorii și i-a descris pe pigmeii drept niște oameni neverosimil de mici.

Trebuie menționat că fragmentele din textul lui Megasthenes despre India au fost colectate și organizate într-un volum de către filologul german E.A. Schwanbeck în 1846 și publicate în engleză de J.W. McCrindle în 1877. În introducerea volumului în engleză¹², McCrindle scrie că vechii greci credeau că India este o parte a Etiopiei și confundând cele două țări, cultura din Grecia veche proiecta rase fabuloase de oameni și animale în ambele zone: McCrindle menționează, într-o notă de subsol, că autorul Ctesias îi numea pe indieni cu numele de etiopieni și deosebirea celor două națiuni are loc după ce Alexandru Macedon a cucerit nordul Indiei și armata sa a sporit cunoștințele despre India, cele două state nemai fiind confundate. (McCrindle, 1877:4). Confuzia Indiei cu Etiopia din perioada Antichității este menționată și de Rudolf Wittkower, care identifica sursa

⁷ Truesdell S. Brown, *The Reliability of Megasthenes*, *The American Journal of Philology*, No.1 (1955), pp. 18-33.

⁸ Duane W. Roller, *The Encyclopedia of Ancient History*, First Edition. Edited by Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion, Andrew Erskine and Sabine R. Huebner, Blackwell Publishing Ltd., 2013, pp. 4414-4415.

⁹ A.B. Bosworth, *The Historical Setting of Megasthenes' Indica*, *Classical Philology*, Vol. 91, No. 2 (Apr., 1996), p. 121.

¹⁰ Strabon, *Geografia*, 3 vol., studiu introductiv, traducere, notițe introductive, note și indice Felicia Vanț-Ștef, vol 1, 2.1.9, p. 243.

¹¹ Strabon, *Geografia*, vol. 3, 15.1. p. 348.

¹² J.W. McCrindle, *Ancient India As Described By Megasthenes And Arrian*. London: Trübner & Co, 1877.

confuziei în *Odissea* lui Homer, cel care împărțea Etiopia în două țări distincte aflate la capătul lumii – o parte în zona unde răsare soarele cealaltă în zona unde apune – și demonstra că geografiile din Evul Mediu prezentau cele două țări drept vecine sau le inversau locurile.¹³ Cum se poate observa, Wittkower infirmă că expediția lui Alexandru Macedon ar fi rezolvat problema distincției între India și Etiopia și afirmă că Alexandru Macedon a fost însoțit de o serie de oameni de știință care aveau ca sarcină să cerceteze locurile prin care trecea oastea macedoneană. Însă imaginea lui Alexandru Macedon ca un mecena al științelor Antichității a fost pusă la îndoială de cercetarea recentă. (vezi articol)

Articolul lung al lui Rudolf Wittkower este orientat și asupra influențelor artistice hinduse care ar fi forjat percepția grecilor despre India, dar afirmă că majoritatea narațiunilor despre ființe monstruoase aveau originalitate (Wittkower 1942:164). Teza lui Wittkower, deși atractivă, este discutabilă, anume că diplomatul Megasthenes s-a inspirat din eposurile indiene, ale căror povești fantastice despre oameni cu urechi lungi sau care dorm în urechile lor le-ar fi aflat în urma discuțiilor cu preoții brahmani. Wittkower citează paragraful din Strabon (15.1.57) drept susținere că Megasthenes ar fi confirmat că o parte din cunoștințele sale despre asemenea ființe fabuloase proveneau din discuțiile cu brahmanii. Într-adevăr, Strabon scrie că oamenii sălbatici nu au putut fi aduși la curtea lui Sandracottus (Chandragupta) deoarece au refuzat mâncarea și au murit, dar nu trebuie uitat că Strabon desconsideră aceste episoade și le citează doar pentru a le respinge. În linie cu abordările sale demitizante, dar, în același timp, greu de dovedit, Wittkower citează povestea cu furnicile care săpau după aur și îi găsește baza în exploatarea aurifere din Tibet și Turkestanul de Est (în prezent, provincia Xinjiang din vestul Chinei continentale, locuită de uigurii musulmai), povestea pornind de la praful de aur adus la suprafață de marmote care își săpau adăposturile și au fost observate de macedoneni. (Wittkower 1942:164). Oricum, lui Wittkower nu-i scapă atitudinea raționalistă a lui Strabon, dar observă că geograful din Pont a depins de informațiile lui Megasthenes și a celorlalți autori din vremea lui Alexandru Macedon (ale căror scrieri s-au pierdut în totalitate), motivul fiindcă, în vremea lui Strabon, adică începutul secolului I î.e.n., nu se mai puteau afla informații despre India. Într-adevăr, deși respinge episodul cu ființele monstruoase, Strabon preia informațiile lui Megasthenes despre organizarea socială din nordul Indiei, despre fauna și chiar date precise, precum faptul că pe suprafața unui râu numit Silas nu plutește nimic, scepticismul geografului din Pont determinându-l să conchidă că se limitează la simpla descriere obiectivă și lasă detaliul suspect în seama științelor naturii.¹⁴

În secolul XX, informațiile oferite de Megasthenes despre India se bucură de o receptare ambiguă, îi sunt apreciate descrierile geografice și i se reproșează ficțiunea ierarhiilor sociale. R.C. Majumdar¹⁵ pune la îndoială opiniile indologilor care consideră că *Indica* lui Megasthenes prezintă cele mai de încredere informații despre India, bazându-se pe faptul că nici autorii din Antichitate nu credeau în veridicitatea descrierilor oferite de diplomatul grec (cum am văzut opiniile lui Strabon). Fără să acorde atenție detaliilor despre ființe monstruoase¹⁶, apreciază, în schimb, informațiile lui

¹³ Rudolf Wittkower, *Marvels of the East. A Study in the History of Monsters*, Journal of the Warburg and Courland Studies, vol. 5 (1942), 159-197, p. 160.

¹⁴ Strabon, *Geografia*, 15.1.38, p.338.

¹⁵ R.C. Majumdar, *The Indika of Megasthenes*, Journal of the American Oriental Society, Vol. 78, No.4 (Oct.-Dec., 1958), pp.273-276.

¹⁶ "Leaving aside the incredible stories of fabulous races and wild animals [...]", p. 275.

Megasthenes despre geografia Indiei și descrierea insulei Taprobane (actualmente, Sri Lanka). Cu toate acestea, tocmai faptul că autorul grec oferă crezare existenței, în teritoriile din nordul Indiei, a unor oameni și animale cu atribute fantastice, R.C. Majumdar concluzionează că Megasthenes nu se poate lăuda cu mari capacități de judecată critică și îi pune la îndoială mărturiile despre societatea indiană din secolul IV î.e.n. Opinia este justă și o împărtășim: cum ar putea cineva care scrie despre oameni cu gura lipsă sau cu un singur ochi să aibă capacitatea de-a înțelege sisteme sociale complicate? De altfel, R.C. Majumdar scrie că organizarea în caste, așa le prezintă Strabon, nu se găsește în literatura indiană a vremii (p.276).

Tot în anii '50, Truesdell S. Brown publică două articole în care evaluează gradul de încredere din informațiile lui Megasthenes despre India. Cercetătorul crede că este plauzibil ca Megasthenes să fi călătorit și să fi văzut cel mai mult din nordul Indiei decât orice alt scriitor grec dinaintea sa.¹⁷ Îi apreciază capacitatea de-a oferi descrieri geografice chiar și când Megasthenes nu avea la dispoziție surse grecești precedente, dar când acestea existau, se limita să le copieze (Truesdell S. Brown 1955:22). Îi reproșează credulitatea prin încercarea de-a respecta versiuni ale unor autori cu autoritate precum Herodot: respinge ce scria Ctesias despre grifonii care apărau aur în favoarea versiunii herodotiene despre furnicile care săpau după aur. Dar apreciază faptul că Megasthenes era un bun observator și își putea organiza informațiile primite de la sursele din India; cu toate acestea, nu-l consideră istoric, ci îl caracterizează drept un jurnalist. Nu-l vede ca pe un istoric deoarece Megasthenes nu avea capacitatea de-a evalua mărturii contradictorii și accepta cu ușurință detalii fantastice ale predecesorilor și chiar încerca să le facă verosimile. (Truesdell S. Brown 1955:30). Cercetătorul apreciază mărturiile lui Megasthenes despre speciile de animale din India, dar îi taxează afirmațiile despre cai cu un corn în frunte și cap de cerb (una din originile animalului fantastic numit unicorn). Este și mai critic cu fragmentele lui Megasthenes, păstrate la Elian, despre scorpioni și șerpi cu aripi, activi doar noaptea și a căror urină provoacă putrezirea în contact cu corpul uman (Truesdell S. Brown 1955:30). Și mai important, cercetătorul american opinează că nu se poate cunoaște cât de extinse erau cunoștințele lingvistice ale traducătorilor lui Megasthenes, deci nu puteam aprecia în ce măsură a fost influențat de cultură hindusă din acea perioadă (Truesdell S. Brown 1955:22). Prin urmare, opiniile lui Rudolf Wittkower despre posibile influențe culturale hinduse în apariția ființelor monstruoase criticate de Strabon nu se verifică.

A.B. Bosworth susținea că Megasthenes a vizitat nordul Indiei înaintea apariției Imperiului Maurya, când Chandragupta era un conducător important, dar al unui regat mai restrâns, din valea Gangelui și India consta într-o serie de mici regate și entități statale de diverse tipuri, unele chiar autonome.¹⁸ Textul lui Megasthenes este influențat de propaganda promovată de apropiații lui Alexandru Macedon, dar s-a folosit de tradiția unor cuceritori fictivi pentru a spori farmecul Indiei (A.B. Bosworth 1996:122-123). Cele șapte caste descrise de Megasthenes, deși artificiale, reprezintă o analiză socială bazată pe observație dar trecută prin optica tradiției filosofice grecești, cu terminologia specifică (A.B. Bosworth 1996:124).

În ciuda receptării sale pline de suspiciune și ambiguitate, unele din informațiile oferite de Megasthenes au fost confirmate în prezent, deși confirmarea este indirectă. În fragmentele din cartea a XV-a din cadrul *Geografiei* lui Strabon, emisarul grec susține că popoarele din India nu au

¹⁷ Truesdell S. Brown, *The Reliability of Megasthenes*, *The American Journal of Philology*, No.1 (1955), pp. 18-33, p. 19.

¹⁸ A.B. Bosworth, *The Historical Setting of Megasthenes' Indica*, *Classical Philology*, Vol. 91, No. 2 (Apr., 1996), p 113.

lansat niciodată expediții de cucerire și nici nu a fost cucerite, cu excepția campaniei lui Alexandru Macedon și a unor cuceritori fictivi, creație a propagandei macedonene, Heracles și Dionysos. Strabon redă opiniile lui Megasthenes astfel: „Nefcrederea noastră se potrivește oarecum cu atitudinea lui Megasthenes, care ne recomandă să nu dăm crezare istoriilor vechi despre indieni, pentru că nici de la indieni nu a pornit vreo expediție în afara hotarelor lor, dar nici din afară nu s-a organizat vreo campanie împotriva indienilor și nici n-a ieșit biruitoare, cu excepția expediției lui Heracles, a lui Dionysos și a macedonenilor din vremurile de astăzi.”¹⁹ În studiul care clasifică cele mai mari o sută de conflicte din istoria umanității în funcție de pierderile umane produse, Matthew White observa că nu sunt cunoscute prea multe războaie de cucerire care să fi pornit din India și chiar între granițele Indiei sunt înregistrate „mai puține masacre decât în alte părți.” Fără a-l cita pe Megasthenes, bibliotecarul pasionat de istorie pune această lipsă de interes pentru expansiune pe seamă izolării geografice și a lipsei consemnărilor istorice până în secolul XI. Chiar și când consemnările istorice se înmulțesc și capătă un caracter sistematic, sunt consemnate puține masacre și după anul 1000 e.n. și nicio expediție a vreunui monarh din India pentru cucerirea vecinilor. Lipsa Indiei, spre deosebire de alte națiuni și puteri imperiale, dintr-o istorie care descrie cele mai devastatoare o sută de conflicte în fața pe bibliotecarul american să conchidă că tradițiile și cultura indiană sunt predispușe spre pace: „astfel, cultura indiană ni se înfățișează într-o lumină neobișnuit de inofensivă.”²⁰

Cealaltă sursă pentru informațiile lui Plinius Maior despre rasele monstruoase este un medic grec din secolul 5 î.e.n. numit Ctesias din Cnidos. Nu se știe multe detalii despre viața sa, însă eforturile de cercetare și puținele detalii din fragmentele din scrierile sale transmise de alți autori au schițat o biografie elementară: astfel, Ctesias s-a născut cândva după jumătatea secolului 5 î.e.n. în orașul Cnidos din Asia Mică.²¹ Spre sfârșitul secolului 5 î.e.n. este adus în Imperiul Persan pentru a servi drept medic pentru familia regală.²² Deși, conform lui Diodor din Sicilia, Ctesias ar fi petrecut șaptesprezece ani în Persia (unii istorici cred că a petrecut șapte ani) și se acceptă că a părăsit imperiul persan în intervalul 398-397 î.e.n., dar nu se știe când a ajuns la curtea regelui Artaxerxes II (404 î.e.n. – 358 î.e.n.).²³ În prefața sa entuziastă, Andrew Nichols, cel care traduce fragmentele lui Ctesias în ediția recentă din 2011, afirmă că informațiile oferite de medicul grec au confirmat concepțiile anterioare care plasau India la capătul lumii cunoscute și au contribuit la modelarea imaginii grecești despre India până la campania lui Alexandru Macedon.²⁴ Textul lui Ctesias nu a supraviețuit integral, în forma sa originală, ci fragmente au fost păstrate în scrierile unor diverși autori, partea cea mai extinsă fiind păstrată în *Bibliotheca* lui Fotie I (cca. 810 – cca. 893), patriarhul bizantin al Constantinopolului, despre care Rudolf Wittkower scria că avea o predilecție pentru tărâmurii fantastice și ființe neobișnuite mult mai mare decât medicul grec (Wittkower 1942:160). Wittkower nu este singurul care oferă această evaluare, J. M. Bigwood observa că interesul pentru ființe bizare și locuri fantastice a ascuns posibilele informații oferite de

¹⁹ Strabon, *Geografia*, vol. III, p. 316, 15. 1. 6.

²⁰ Matthew White, *Marea carte a inumanității. O istorie a ororilor în 100 de episoade*, București, Humanitas, 2015, citatul provine de la p. 666; pentru discuțiile despre lipsa expedițiilor de cucerire pornite din India, a se vedea pp. 665-666.

²¹ *Ctesias: On India*, Introduction, Translation and Commentary by Andrew Nichols, Bloomsbury Academic, 2011, p. 14. Toate descrierile din fragmentele lui Ctesias provin din acest volum.

²² *Ctesias: On India*, p. 14.

²³ *Ibid.*, p. 14.

²⁴ *Ibid.*, p. 9.

Ctesias despre geografia Indiei și obiceiurile locuitorilor din valea Indusului, chiar dacă putem presupune că bizareriile ocupau o parte semnificativă și în textul original, etnografia greacă proiectând asupra locurilor îndepărtate imagini fabuloase.²⁵ *Bibliotheca* lui Fotie I este redescoperită și publicată la jumătatea secolului XVI, mai exact, în 1557 de către Henricus Stephanus, dar primele ediții ale fragmentelor lui Ctesias apar în prima jumătate a secolului XIX, mai exact, ediții publicate de către Albert Lyon în 1823 și de către Johann Christian Felix Bähr în 1824.²⁶ În limba engleză, același J.W. McCrindle traduce *Indika* în 1881, fragmentele fiind incluse într-o antologie de autori greci care au scris, în Antichitate, despre India (Andrew Nichols 2011:12). În 1887, John Gilmore a editat fragmentele care formează *Persika*, primul volum centrat pe un text individual din scrierile lui Ctesias, un trend care va continua și în secolul următor, cum scrie Andrew Nichols, cu ediții franceze în 1947 (Renée Henry, *Ctésias, la Perse, L'Inde, les sommaires de Photius*) și germană – *Persika*, editată, tradusă și comentată în 1972 de către Friedrich Wilhelm König.²⁷ În acest punct, trebuie menționat că medicul grec a redactat tratate care s-au păstrat în fragmente mult mai reduse decât *Indica* și aflate într-o stare proastă de preservare; acestea tratează diversele popoare care plăteau tribut regelui persan (Andrew Nichols 2011: 34). La fel, e posibil să fi scris tratate medicale, dar din puținul păstrat nu se pot face constatări despre conținut (Andrew Nichols 2011: 35).

Ctesias afirma că India avea o populație mai mare decât tot restul lumii la un loc, scria despre elefanți care distrugau ziduri și despre o pasăre care putea vorbi și chiar învăța greaca – probabil papagalul. (Andrew Nichols 2011:47). Conform medicului grec, nu trăiește nici un om dincolo de India. În fragmentul păstrat în *Bibliotheca* patriarhului Fotie, este descrisă și creatura numită manticora, descrisă de medicul grec ca având mărimea unui leu și o față de om, cu urechi umane, trei rânduri de dinți, cu ochi albastru deschiși, la trăsăturile animale adăugându-se și o coadă de scorpion cu un ac la capăt de mărimea unui cot (adică 45 de cm). Cine făcea greșeala să se apropie de manticoră era înțepat cu acul din vârful cozii, iar rana era mortală, dar și de la distanță creatura putea să lanseze ace precum ar fi posedat un arc (Andrew Nichols 2011: 49). Doar elefanții erau imuni acelor manticorei, numele creaturii însemnând „devorator de oameni” deoarece captura și se hrănea cu oameni și diferite animale, însă indienii le vânau cu săgeți trase de pe elefanți. Nu lipsesc descrierile de locuri fabuloase. Într-un loc numit Naxos, există un izvor de unde curge un vin foarte dulce; în Lycia, în apropiere de Phaselis, pe vârful unei coline din pietre arde un foc zi și noapte și nu poate fi stins de apă, ci doar de gunoi. Într-un alt loc, un izvor curgea cu aur lichid; apa dintr-un izvor capătă consistența brânzei când este extrasă și cel care o consumă va spune adevărul, aceasta fiind modalitatea prin care monarhul indian judecă în procese. Când cineva plonjează într-un izvor este aruncat afară, la fel cum sunt respinse orice alte vietăți, fie că trăiesc sau nu. Cât despre ființele monstruoase, descrierile acestora acoperă zone etnografice diverse, precum organizarea socială, sexualitatea, tipurile de locuințe și aspect fizic. În privința aspectului fizic, printre cele mai detaliate ființe din *Indica* lui Ctesias sunt pigmeii, prezentați ca fiind de statură foarte mică, între unul și jumătate și doi coți²⁸ (aproximativ între șaiszeci și nouăzeci de centimetri), cu părul și bărbile sunt lungi și le ajung până la genunchi și sunt folosite ca îmbrăcăminte, iar

²⁵ J.M. Bigwood, *Ctesias' Indica and Photius*, Phoenix, Vol. 43, No. 4 (Winter, 1989), pp. 302-316, p. 316.

²⁶ Ibid., p. 12.

²⁷ Ibid., pp. 12-13.

²⁸ "Cubits", termenul lui Andrew Nichols.

penisurile sunt la fel de supradimensionate. Nasul le este cârn și predomină urâtenia. Aspectele sociale sunt prezentate în cazul oamenilor cu cap de câine – Cynocephaloi, sau cinocefalii descriși de Plinius. Aceștia trăiesc în munți, se înțeleg prin lătrat dar sunt foarte corecți, tribul lor având o sută douăzeci de mii de persoane; trăiesc din vânat și cresc oi, capre și măgari, consumă lapte de oaie proaspăt cât și amar și un fruct dintr-un copac numit ”siptachora”(Andrew Nichols 2011:54). În fragmentele păstrate de patriarhul Fotie I este descrisă viața socială a cinocefalilor, care trimit anual regelui indian bărci încărcate cu fructul ”siptachora” și cu vopsea purpurie, în schimbul unor alimente precum pâine, dar și îmbrăcăminte de bumbac. În schimbul fructului primesc săbii pe care le folosesc la vânat, nefiind deloc obișnuiți cu războiul, motivul fiind că locuiesc în munți inaccesibili. Societatea lor este descrisă în detaliu, cu bărbați și femei care se îmbracă în haine subțiri de piele, cei mai bogați dintre ei poartă pânză de in, dar clasa superioară este restrânsă în rândul cinocefalilor. Această clasă superioară e definită prin numărul de oi deținute, însă restul locuitorilor dețin lucruri de o valoare apropiată, deci societatea cinocefalilor este caracterizată de un egalitarism semnificativ. Trăiesc până la 170 de ani, unii dintre ei atingând și vârsta de 200 de ani. Dincolo de cinocefali, trăiește o rasă de oameni care nu muncesc, nu mănâncă și nu beau apă, trăind doar cu lapte, iar anatomia lor are particularități dintre cele mai bizare: la naștere, nu au anus și sunt lipsiți de excreție, urina lor fiind precum brânza. În India lui Ctesias, manticora nu este singurul animal neobișnuit, bestiarul cuprinzând un vierme din râul Ind lung de șapte coți (adică trei metri), o pasăre compozită precum grifonul cu ghearele precum ale unui leu, oile și caprele sunt mai mari decât măgarii, o pasăre numită ”dikaion” ale cărei ouă sunt letale și o specie de măgari sălbatici cu un corn în mijlocul capului de mărimea a șizeci de centimetri, baza cornului este albă, vârful ascuțit și stacojiu, mijlocul negru și restul corpului este alb. Ctesias din Cnidos este creatorul mitului unicornului. Tot de Ctesias, Plinius Maior a preluat tropii despre justețea și longevitatea celor din zone îndepărtate precum India, ca și povestea despre oamenii care se nasc cu părul alb care le devine negru după treizeci de ani, femeile care nasc o singură dată și bărbații au urechi de dimensiuni neobișnuit de mari.

Cercetarea recentă reevaluează rolul lui Ctesias în istoriografia din antichitate. Nu doar istoricii moderni au o părere proastă despre medicul din Cnidos, considerându-l un autor de mâna a doua și puțin creditabil în comparație cu Herodot, imagine la care au contribuit decisiv narațiunile sale despre ființe cu cap de câine și pigmei cu trăsături ciudate, dar și autorii antici nu au pus mare importanță pe informațiile oferite de Ctesias despre India. Cel mai acerb critic al medicului grec este satiristul Lucian din Samosata (n. 125 e.n. – d. după 180 d.Hr.), care îl atacă în două din textele sale. În *Cum trebuie scrisă istoria*, îi pune la îndoială obiectivitatea de istoric prin evidențierea fricii de Artaxerxes II și speranța că va fi răsplătit de acesta dacă îl va lauda.²⁹ A doua instanță este ceva mai complexă: în *Istoria adevărată*, o narațiune în proză considerată a fi printre primele exemple de proză science fiction din literatura occidentală³⁰, naratorul îl acuză pe Ctesias că a scris despre India fără a cunoaște realitatea de la fața locului și fără a fi auzit de la cineva

²⁹ Lucian din Samosata, *Scrieri alese*, traducere și note de Radu Hîncu, introducere de Petru Creția, București, ESPLA, p. 49.

³⁰ A se vedea antologia *Micromegas and Other Early Science Fiction Tales*, Edited by David Lear, Firestone Books, 2013, în care *Istoria adevărată* figurează într-o selecție cosmopolită de texte proto-science fiction, grupând proze din culturile greco-latină, persană și japoneză și mergând până la microromanul filosofic al lui Voltaire.

lucrurile despre care scrie.³¹ Ctesias este trecut în categoria unor autori care au scris narațiuni despre senzaționaliste despre călătorii și întâlniri cu ființe bizare, ale căror comportamente ies din normele considerate a fi civilizate, totul fiind doar minciuni și ficțiune, iar Lucian din Samosata consideră că părintele acestei literaturi este Homer, nominalizând *Odiseea* ca operă reprezentativă.³² Apoi, în paginile prozei sale, Lucian parodiază ființele monstruoase din *Indica* lui Ctesias și împinge imaginația spre absurd, prezentând oameni cu fețe de câine călare pe ghinde uriașe cu aripi, femei care au partea inferioară a trupului formată din viță de vie, bărbații care au relații sexuale cu ele fiind transformați în ființe jumătate vegetale, balene imense, în interiorul cărora se află mici civilizații cu oameni care au fețe de homari și aflați în luptă cu alții cu membrele feline. În cartea a doua din protoromanul său satiric, Lucian își trimite personajele, adică naratorul care conduce un echipaj pornit pe mare și rătăcit prin cele mai neverosimile locuri posibile, precum într-un oraș din Lună (temă care îi va inspira lui Cyrano de Bergerac utopia filozofică *Lumea de dincolo sau statele și imperiile din lună*), într-o țară periculoasă și înfiorătoare („a most villainous ghastly country”) în care Ctesias se află printre cei care au spus minciuni în timpul vieții și au scris adevăruri și au parte de cele mai dure chinuri.

Reevaluând informațiile oferite de Ctesias din Cnidos, J.P. Stronk³³ crede că medicul grec aflat la curtea regelui persan nu avea o imagine atât de rea precum se crede în prezent, deoarece era citat ca autoritate de mulți autori până în secolul IX e.n., adică până când scrierile lui sunt rezumate de patriarhul Fotie I. Dar cercetătorul olandez nu citează satirele acerbe din *Istoria adevărată* a lui Lucian din Samosata sau, cum se va vedea mai jos, nici criticile lui Aristotel din *Historia Animalium*. Deși are în vedere doar mărturiile din *Persica*, acesta argumentează că Ctesias nu ar trebui văzut ca un istoric, ci considerat un autor care prelucrează întâmplări istorice în narațiuni romanțate și îl compară, pentru un echivalent modern, cu romane istorice cunoscute în secolul XX, precum *Memoriile lui Hadrian* ale prozatoarei Marguerite Yourcenar (J.P. Stronk 2007:44).

3. Diversitatea naturii

În paralel cu cercetarea clasicistă, și cercetarea filosofică a încercat să demitizeze zoologia bizară din textele anticilor prin apelul la rațiune și cercetare arheologică. Printre încercările de-a demonstra că ființele fantastice preluate de Plinius din sursele grecești reprezintă, de fapt, oameni obișnuiți a căror singură deosebire consta în cultura lor diferită se află și articolul cercetătorului spaniol César Grande (vezi articolul), în care descrierile lui Megasthenes sunt asociate cu practicile milenare de tip asceză din India. Astfel, scriind despre oamenii fără gură (astomii) preluați de Plinius de la Megasthenes, César Grande³⁴ argumentează că detaliul surprinde, în realitate, ritualul yoghin de evitare a hranei și tăcere prelungită, pe care Megasthenes l-ar fi observat în Pataliputra,

³¹ *Lucian's True History*, Translated by Francis Hickes, Illustrated by William Strang, J.B. Clark and Aubrey Beardsley, with an Introduction by Charles Whibley, A. H. BULLEN, 18 Cecil Court, London, MCMII, p. 5.

³² *Ibid.*, pp. 5-6.

³³ J.P. Stronk, *Ctesias of Cnidos, a Reappraisal*, *Mnemosyne* 60 (2007), pp. 25-58.

³⁴ César Grande, *The Roots of the Astomi and the Monocoli in Ctesias and Megasthenes*, *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 155. Bd., H. 2(2012), pp. 215-218.

când se afla în audiență la regele Chandragupta (Sandracottus) și, probabil, conversa cu cei din jurul acestuia (p.216). Monocolii cu un singur picior despre care scria Plinius sunt identificați cu o postură ascetă în care yoghinul stă într-un picior. Stephen T. Asma presupune că ființe precum cinocefali și satiri pot însemna specii de primare observate de călătorii greci și latini în teritoriile de la sud de Egipt (limita fiind Etiopia din prezent), iar grifonul, un fel de hibrid între un leu și un vultur, poate proveni de la rămășițele fosile ale unor specii dispărute și, deși cei din Antichitate nu puteau concepe erele geologice, asociau anumite fosile cu personaje mitologice. Ca exemplu, citează informația lui Pliniu, din cartea a noua din *Naturalis Historia*, despre scheletul unui monstru acvatic adus de mare pe „țărmlul gaditan”, adică orașul Cadiz din Spania actuală, iar scheletul a fost expus la Roma de edilul Marcus Scaurus; Pliniu scrie că despre acest schelet se credea că este tot ce a mai rămas din monstrul căreia Andromeda trebuia să îi fie victimă sacrificială, în cadrul episodului cu eroul Perseu³⁵.

Dar asemenea interpretări, deși tentante pentru gândirea contemporană, trec cu vederea convenționalul textelor latine și nici nu sunt ceva nou. Încă din secolul IV î.e.n., Aristotel, în *Historia Animalium*, nu este sigur dacă să-l creadă pe Ctesias în legătură cu marticora și afirmă că medicul grec nu este în totalitate credibil când scria că nu există porci, sălbatici sau domestici în India.³⁶ Manticora este deconstruită de către geograful de secol II e.n. Pausanias (110 e.n.- 180 e.n.), care, în cartea a IX-a din „Călătorie în Grecia”, scria că animalul cu coadă de scorpion și chip uman, plasat de Ctesias în India, este tigrul, chiar dacă doar credea asta. Trăsăturile fantastice ale manticorei au fost transmise, credea Pausanias, din cauza fricii față de animal, confuziile în privința culorii datorându-se agilității felinei. Animalele diferă în funcție de climă, credea Pausanias: „Animalul pomenit în cartea lui Ctesias, referitoare la indieni și care este numit de către aceștia *martihora* iar de greci *androphagon*, cred că este tigrul.”³⁷ Însă, în același pasaj, Pausanias recomandă agnosticism în privința mărturiilor despre animale neobișnuite³⁸, el însuși crezând în existența șerpilor înaripați, deși nu i-a văzut, opinia s-a formându-se sub influența mărturiilor unor terți.

Un important aspect care trebuie luat în considerare este că informațiile din enciclopedia pliniană nu sunt propulsate doar de simpla curiozitate sau de o cercetare obiectivă, complet inocentă de contexte externe, socio-politice. Așa cum argumentează Trevor Smith, *Naturalis Historia* funcționează ca o hartă a lumii cunoscute în care în centru se află Roma imperială și la granițe sunt plasate târâmurile bizare cu locuitori la fel de bizari, geografiile necunoscute fiind clasificate în cadrul enciclopediei care servește asimilării informației pentru publicul roman din secol I e.n. Asimilarea popoarelor și teritoriilor noi se poate face doar sub extinderea militară a imperiului și prin schimburi comerciale și enciclopedia funcționează ca un document imperial.³⁹ Toate datele obținute de Plinius maior prin lecturi asidue sunt ordonate și devin parte a ideologiei culturale a imperiului roman. Expansiunea militară impulsionază dezvoltarea literaturii latine începând cu

³⁵ Stephen T. Asma, *On Monsters. An Unnatural History of Our Worst Fears*, Oxford University Press, 2009, p. 30.

³⁶ Ctesias: *On India*, pp. 60 și 68.

³⁷ Pausanias, *Călătorie în Grecia*, vol. II, traducere, note, indice dr. docent Maria Marinescu-Himu, București, Editura științifică și enciclopedică, 1982, p. 219.

³⁸ Pausanias, *Călătorie în Grecia*, vol. II: „[...] omul nu trebuie să manifeste nici încredere prea mare și nici neîncredere atunci când este vorba de animalele cele mai rare.” pp. 219-220.

³⁹ Trevor Murphy, *Pliny The Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia: „[...] document and artefact of empire.”* (p. 24).

secolele III și II î.e.n., când primii scriitori romani sunt susținuți de comandanți militari din familia Scipionilor: „Începuturile imperiului și începuturile literaturii au fost precum cele două fețe ale uneia și aceleiași monede.”⁴⁰ Trebuie menționat că romanii nu erau singura populație războinică din antichitate și nu doar conflictele armate erau endemice, violența fiind prezentă și în comunități care își rezolvau neînțelegeri prin forță și jaful era un mod de viață – în Roma nu exista o forță polițienească și conflictele sociale provocate de inegalități, exacerbate de competiția politică și manevrele pentru obținerea de voturi degenerau în violențe greu de ținut sub control, așa cum au fost războaiele sociale din secolul II î.e.n., când aliații italici au luptat pentru obținerea cetățeniei romane. Pericolul permanent de instabilitate a dus, în cele din urmă, la război civil și sfârșitul republicii. Într-un context de conflict generalizat și popoare diverse ca limbă, cultură și organizare politică, diversitate prezentă și în peninsula italică, în limba latină expresia „domi militiaeque” desemna sintagma „acasă și în străinătate și cuvântul pentru „în străinătate” („militia”) nu putea fi deosebit de cel care desemna campania militară.⁴¹ Cum observă Mary Beard, părăsirea granițelor romane însemna un potențial război, cel puțin mentalul roman vedea în orice străin un potențial inamic – cuvântul „hostis” avea atât sensul de străin, cât și de dușman. (Mary Beard 2017:130). Cu toate acestea, granița dintre „noi și ei” nu a fost rigidă precum în cultura greacă și extinderea imperiului a însemnat integrarea unor culturi și credințe dintre cele mai diferite de concepțiile romane: Mary Beard prezintă o narațiune a lui Titus Livius despre aducerea în Roma, în anul 204 î.e.n. a unei zeițăi din Asia Mică, zeitate feminină, dar sub forma unui meteorit escortat de preoți cu un aspect cu totul neobișnuit pentru cultul din panteonul roman – preoți cu părul lung, castrați și practicând autoflagelarea. Ritualurile și reprezentarea zeițăii erau neobișnuite pentru cultele practicate la Roma, dar au fost integrate în panteonul roman, destul de adaptabil la integrarea unor culte și zeițăi din cele mai îndepărtate locuri, ceea ce înseamnă că extinderea imperiului însemnarea estompării continue a granițelor dintre roman și străin. De asemenea, în secolul III î.e.n. are loc reacția conservatoare, împotriva artei și modelelor culturale grecești, a lui Cato cel Bătrân (234-149 î.e.n.).

În cultura occidentală, enciclopedia pliniană a influențat viziunea nedievală asupra studiului naturii, autori precum Isidor din Sevilla (560-636 e.n.), care va folosi informațiile lui Plinius în redactarea *Etimologiilor* sale. În Evul Mediu se extinde o metodologie de cercetare bazată pe lecturi extinse, pentru ca Francis Bacon să (1561-1626) să mute cercetare pe experiment și lectura critică a textelor antichității greco-romane.⁴² În interpretarea conservatoare a lui Cătălin Avramescu, influențele clasice sunt aduse de Columb și în Lumea Nouă, când acesta raportează prezența unor canibali cu cap de câine, ființele pliniene sunt convertite în canibali și, odată cu evoluția Iluminismului, imaginile ființelor monstroase își pierd alteritatea radicală din Antichitate Evul Mediu (autorul român nu spune nimic despre funcția acestor ființe de-a revela diversitatea naturii și încercarea culturii centrale, Roma antică, de-a se defini prin raportare la posibilitățile naturii), alteritate dată, în optica lui Cătălin Avramescu, de rolul religiei creștine. O dată cu apariția și dezvoltarea criminalisticii și a fizionomiei aflate în slujba sa (pseudoștiința numită

⁴⁰ Mary Beard, *SPQR: O istorie a Romei antice*, traducere din engleză de Mihai Gafița, București, editura Trei, 2017, p. 152.

⁴¹ Idem, p. 144.

⁴² Aude Doody, *Pliny's Encyclopedia. The Reception of the Natural History*, Cambridge University Press, 2010, p. 32

fiziognomonie), monștrii simbolizează doar devieri comportamentale, precum violatorul și criminalul în serie. (Cătălin Avramescu 2016:108).

Concluzie

Enciclopedia lui Plinius Maior cartografiază lumea și adaptează informațiile pentru mentalul latin, astfel încât nu există o înțelegere literală a unor comunități din zone îndepărtate pentru civilizațiile greco-latine, dar detaliile sunt mediate de ideologiile romane din secolul I, care trebuie să răspundă la nevoia de-a defini identitatea latină în momentul în care granițele extinse ale imperiului produceau confuzii identitare și reacții conservatoare împotriva biculturalismului greo-latin care se dezvolta.

Bibliografie

Publicații

Bigwood, J.M., *Ctesias' Indica and Photius*, Phoenix, Vol. 43, No. 4 (Winter, 1989), pp. 302-316.

Bosworth, A.B., *The Historical Setting of Megasthenes' Indica*, *Classical Philology*, Vol. 91, No. 2 (Apr., 1996).

Brown Truesdell S., *The Merits and Weaknesses of Megasthenes*, Phoenix, Vol.11 No. 1 (Spring, 1957, pp. 12-24.

Brown, Truesdell S., *The Reliability of Megasthenes*, *The American Journal of Philology*, No.1 (1955), pp. 18-33.

Brown, Truesdell S., *Suggestions for a Vita of Ctesias of Cnidus*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 27, H.1 (1st Qtr., 1978).

Guarde, César *The Roots of the Astomi and the Monocoli in Ctesias and Megasthenes*, *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 155. Bd., H. 2 (2012), pp. 215-218.

Majumdar, R.C. *The Indika of Megasthenes*, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 78, No.4 (Oct.-Dec., 1958).

Wittkower, Rudolf, *Marvels of the East. A Study in the History of Monsters*, *Journal of the Warburg and Courtland Studies*, vol. 5 (1942).

Stronk, J.P. *Ctesias of Cnidus, a Reappraisal*, *Mnemosyne* 60 (2007), pp. 25-58.

Volume

Asma, Stephen T, *On Monsters. An Unnatural History of Our Worst Fears*, Oxford University Press, 2009.

Avramescu, Cătălin, *Filozoful crud. O istorie a canibalismului*, București, Editura Trei, 2016.

Beard, Mary, *SPQR: O istorie a Romei antice*, traducere din engleză de Mihai Gafița, București, editura Trei, 2017.

Braga, Corin *De la arhetip la anarhetip*, București, Polirom, 2006.

Ctesias: On India, Introduction, Translation and Commentary by Andrew Nichols, Bloomsbury Academic, 2011.

Doody, Aude, *Pliny's Encyclopedia. The Reception of the Natural History*, Cambridge University Press, 2010

Federici, Silvia, *Caliban și vrăjitoarea. Femeile, corpul și acumularea primitivă*, București, Hecate, 2016.

Friedman, John Block, *The Monstrous Races in Medieval Art and Thought*, Syracuse University Press, 2000.

McCrindle, J.W. *Ancient India As Described By Megasthenes And Arrian. London: Trübner & Co, 1877.*

Roller, Duane W. *The Encyclopedia of Ancient History*, First Edition. Edited by Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion, Andrew Erskine and Sabine R. Huebner, Blackwell Publishing Ltd., 2013.

Lucian din Samosata, *Scrieri alese*, traducere și note de Radu Hîncu, introducere de Petru Creția, București, ESPLA, 1959.

Lucian's True History, Translated by Francis Hickes, Illustrated by William Strang, J.B. Clark and Aubrey Beardsley, with an Introduction by Charles Whibley, A. H. BULLEN, 18 Cecil Court, London, MCMII.

Murphy, Trevor, *Pliny The Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia*, Oxford New York, Oxford University Press, 2004.

Plinius, *Naturalis Historia*, Volumul al II-lea. Antropologia. Zoologia, ediție îngrijită, prefață și note de Ioana Costa, indice de Tudor Dinu, București, Polirom, 2001.

Pausanias, *Călătorie în Grecia*, vol. II, traducere, note, indice dr. docent Maria Marinescu-Himu, București, Editura științifică și enciclopedică, 1982.

Strabon, *Geografia*, 3 vol., studiu introductiv, traducere, notițe introductive, note și indice Felicia Vanț-Ștef, Editura Științifică, 1983.